

Sully a Magyar Királyságban és Erdélyben is ismertté vált, elsősorban az európai rendezés tervével. Az *Oeconomies royales* nem maradt ismeretlen, hiszen Európát 15 ország együtteseként írja le. Hat nagy örökletes királyság (France, Espagne, Grande-Bretagne, Danemark, Suède, Lombardie [avec Savoie]), öt „választott” hatalom (pápaság, Empire Germanique, Pologne, Hongrie, Bohême), és négy köztársaság (Venise, Suisse, république d’Italie, républiques des Belges). Ezeknek kell egyesülni a török ellen. Önmagában az a tény, hogy a Magyar Királyságot önállóan tételezi, elnyerhette a kortárs magyar politikusok tetszését (ezt a westfáliai béke során nem sikerült elérni [1648]), de az, hogy török kiűzésének kérdését olyan parancsolóvá tette, amelynek mentén feltetelezi a francia és az osztrák megbékélést is, végképpen híveket szerzett neki a Kárpát-medencében is.

A 17. század elején született magyar arisztokrata generáció tagjai (főként Zrínyi Miklós, Pázmány Miklós, Nádasdy Ferenc) ismerték Sully tervét, könyveit. Ugyancsak ismerték azokat a szerzőket is, akik Sully kortásai voltak, vele hasonlóan gondolkodtak, és kidolgozói voltak az államrezon elméleteknek is (Jean de Silhon, Nicolas Faret, Philippe de Béthune, Guez de Balzac, Jean Chapelain, Pierre Mathieu, Blaise de Monluc, Gabriel-Barthélémy de Garmond, Henri, duc de Rohan).

Azt várnánk, hogy Sully könyvtárában ezek a szerzők mind szerepelnek, számos művel. De nem ez a helyzet. Először is Sully könyvei közül mindössze 200 kötetet írtak össze Villebonban (143 tétel) és párizsi házában. Elképzelhető, hogy nem volt könyvgyűjtő. A villeboni kastély könyvtára mindenképpen fontos jelzés: Sully ahhoz a politikusi generációhoz tartozott, amelynek tagjai még hittek az erkölcsben, és azt is, az erkölcsnek szerepe van a politikai és a gazdasági életben is. Nem meglepő tehát, hogy több, antimachiavellista kötet is megtalálható volt abban a kastélyban, ahol életének utolsó harminc évét élte visszavonultan. A protestáns király (IV. Henrik), hugenotta minisztere nem volt kíváncsú személy XIII. Lajos udvarában.

Sully könyvtára olyan, mint egy vele kortárs magyarországi kálvinista főúr lehetett. Archaikusnak is mondható, tekintve, hogy az ismert címek közt 70(!) ókori szerző műve. Tudjuk persze, hogy ha valaki ismerte az antikvitást, mindent tudott hatalomról, uralkodásról, társadalomról, az emberről és az erkölcsről. Így van ez ma is: teljesen mindegy melyik korszakát ismerjük részletesen a történelemnek, nincsen új a Nap alatt.

Sully könyvtára protestáns arculatú. Jean Calvin csaknem minden műve megvolt neki. Az egyházatyák közül is azok, akik a protestáns teológusoknak is fontosak voltak, élükön Szent Ágoston. A történeti művek közt sok a németalföldi szerzőségű, néhány könyv Itáliáról, de főképpen a Francia Királyság történeti voltak a keze ügyében. Tájékozódott az újonnan felfedezett világrészekről, a törökök történetéről. Sok atlasza volt (Mercator, Ortelius, Bleau). Irodalmi ízlése nem lehetett kifinomult, lovagtörténeteken kívül másról nem ad számat a hagyatéki összeírás.

Azt is gondolhatnánk, hogy jelentős államelméleti vagy történetfilozófiai könyvtára volt, de ez a könyvanyag is sokkal szerényebb, mint, mondjuk Zrínyi Miklósé volt. Marcus Aurelius, az antik sztoa erkölcstana mellett megvolt persze Macchiavelli egy műve, Philipp Camerarius, Alessandro Piccolomini, Jean Bodin, Guillaume Du Vair, és Michel Montaigne néhány munkája is.

Bernard Barbiche idézett monográfiájában egy külön fejezetet írt „*Sully: un huguenot irénique*” címmel. Valóban, nem csupán Philippe de Mornay, Sieur du Plessis-Marly alapművének jelenléte (*Institution*) igazolja ezt, hanem gondolkodása általában. Ez a tolerancia nem egyszerűen a politikusi gyakorlatból származik nála, hanem a valóban archaikusnak mondható olvasmányanyag alapján nem is válhatott volna mássá.

MONOK ISTVÁN

Magyarország bibliographiája 1712–1860, IX, Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712–1860 című művéhez, 1701–1800 között megjelent magyarországi

(és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok, A kötetet összeállította és szerkesztette Kovács Eszter, V. Ecsedy Judit, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2017, 495 p.

Petrik Géza alapvető munkája, a *Magyarország bibliographiája 1712–1860* című összeállítás négy kötetét 1888 és 1897 között tette közzé. Némi túlzással állítható, hogy a könyves világban azóta zajlik meg-megújuló polémia a könyvészet teljességéről, megbízhatóságáról, főleg az 1800-ig terjedő korszakot illetően. (Legutóbb Borda Lajos tézisei váltottak ki éles vitát a szakajtóban, vö. a *Magyar Könyvszemle* 2017. évi 1. számában megjelent írásokat.) Petrik bibliográfiája valóban messze volt a teljességtől: oka az előmunkálatok hiányával, mostoha munkakörülményeivel, az intézményes támogatás gyakorlatilag teljes mellőzésével és a könyvtárak állományának feltáratlanságával magyarázható. Csak a fővárosi nagy bibliotékákban kutatott és a vidéki, elsősorban egyházi tulajdonban lévő gyűjtemények anyaga megközelíthetetlen volt számára. Mindezeket figyelembe véve heroikus munkát végzett és neki is köszönhető, hogy a retrospektív magyar nemzeti bibliográfia – ha nem is ideális tökéletességben, de – létezik.

Könyvészetének hiátusai igazán a második világháború után váltak nyilvánvalóvá, akkor, amikor a felosztott szerzetesrendekből könyvek milliói kerültek az Országos Széchényi Könyvtáron belül megszervezett Könyvelosztóba. A szervezeti egység alapvető feladata az volt, hogy a köztulajdonba került nyomtatványokat visszajuttassa a magyar könyvtári rendszerbe. Az Országos Széchényi Könyvtár természetesen privilegizált helyzetben volt a könyvek szelektálása során, a gyűjteményéből hiányzó munkákkal, illetve a csak egy példányban megtalálható köteteket újabb tomusokkal egészítette ki állományát. A feldolgozó munka során vált nyilvánvalóvá, hogy Petrik könyvészetének 1800-ig terjedő része mennyire hiányos. A Borsa Gedeon vezetésével folyó munkálatok során már az 1950-es években döntés született arról, hogy a bibliográfiához pótkötetet jelentetnek meg az 1712–1800

közötti korszak könyvészetileg regisztrálatlan műveiből. Ez a kötet volt Komjáthy Miklósné szerkesztésében az 1971-ben napvilágot látott – az alpbibliográfia kötetszámozását folytató – Petrik 5. kötet, teljes és pontos címen: *Magyarország bibliographiája 1712–1860, Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712–1860 című művének 1–4. kötetéhez, Az 1712–1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok*, Szerk. Komjáthy Miklósné, Budapest, 1971. A tomusban 7660 tétel új, bibliográfiailag ismeretlen mű leírása szerepelt. Ezzel jelentősen nőtt a Petrikben regisztrált kiadványok száma, az alpbibliográfiában ugyanis 11 630 nyomtatvány adatait lehetett megtalálni. Elkészült a Petrik 6. is Markos Béla szerkesztésében, amely az 1–5. kötet egységes nyomda- illetve kiadási helymutatója volt.

Az 1970-es évek közepén a Petrik-bibliográfia munkálatait az OSZK-n belül működő Régi Magyarországi Nyomtatványok Szerkesztősége vette át. 1974-ben kezdődtek el a szisztematikusan feltáró munkák, hiszen a Könyvelosztóba meglehetősen véletlenszerűen kerültek be a nyomtatványok. Ettől az évtől azonban módszeres munka kezdődött el a hazai könyvtárak állományának feltárásában, sőt amennyire lehetséges volt, a határon túli bibliotékákban is megindult a kutatás. Az elkezdett munka újabb pótkötetben realizálódott, Pavercsik Iлона szerkesztésében 1989-ban jelent meg a 7. kötet, melyben 5364 ismeretlen nyomtatvány adata tanulmányozható. Két évvel később, 1991-ben V. Ecsedy Judit összeállításában látott napvilágot a Petrik-bibliográfia 8. kötet, amely 1.326 egyleveles nyomtatvány leírását közölte, illetve a 7. és a 8. kötet anyagához készített nyomda- és kiadástörténeti mutatót. A két utóbbi pótkötet egyébként az 1701–1800 közötti évekre vonatkozó anyagot tartalmazta, vagyis a Szabó Károly-féle RMK 1. és 2. kötetéhez is adott kiegészítéseket, összesen 655 tételt. Mindezekkel a pótlásokkal együtt a Petrik-bibliográfia már több mint 26 000 nyomtatvány adatait regisztrálta.

A kutatómunka azonban tovább folyt, bár a feltételezések szerint legfeljebb néhány száz eddig ismeretlen nyomtatvány kerülhet még

elő. Nos, a valóság alaposan rácăfolt ezekre a feltételezésekre: a most Kovács Eszter és V. Ecsedy Judit összeállításában és szerkesztésében napvilágot látott 9. kötet 3782 új tétellel gazdagítja a retrospektív magyar nemzeti bibliográfiát. A leírások autopszia, vagyis az eredeti példány, illetve hiteles másolat alapján készültek. Magángyűjteményekben található nyomtatványok adatai csak akkor kerültek be a bibliográfiába, ha az OSZK a bibliofil gyűjtőtől teljes másolatot kapott.

Az újonnan regisztrált nyomtatványok összesen 134 könyvtárból kerültek elő, a hazaiak száma viszonylag alacsony: 21 állami és 18 egyházi fenntartású gyűjteményből származnak, és szerepel a lelőhelyek között néhány magántulajdonú kollekción is, többségében azonban külföldön bukkantak fel a bibliográfiában közöltek. Értelemszerűen túlnyomó részben a Kárpát-medence, illetve a közvetlen szomszédságában található bibliotékákban maradtak fenn a példányok. A legtöbb gyűjtemény Romániában található, összesen 43, Szlovákiában 26, Csehországban 7, Ukrajnában 1, Ausztriában 9, Szerbiában és Horvátországban 1-1, Németországban 4, Lengyelországban, Svájcban, Nagy-Britanniában és Kanadában pedig 1-1 könyvtár.

A 3782 új tétel többsége kis terjedelmű alkalmi kiadvány: vers, vizsgatézis, ponyvanyomtatvány, továbbá viszonylag nagy számban található egyleveles nyomtatványok. A bibliográfia 1750-ig regisztrálja az összes hivatalos, ún. levéltári jellegű nyomtatványt, az 1750 utániak közül viszont csak azokat, amelyeknek címlapjuk van, vagy nyomdai impresszumot tartalmaznak. Szerepelnek hírlapok, folyóiratok egyes évfolyamai is. Akadnak nyomtatott gyászjelentések és színlapok is, továbbá szerepel a bibliográfiában az a 105 egyleveles nyomtatott kárta – temetés, lakodalom vagy névnap alkalmából készült egyleveles, ívrét formátumú nyomtatvány – amelyről Herepei János 1939-ben ugyan hírt adott, de nagyobb része hosszú időre eltűnt a kutatás elől, csak 2013-ban kerültek elő a kiadványok a kolozsvári Akadémiai Könyvtárból.

Az anyag 11 nyelvű: magyar, latin, német, cseh, szlovák, horvát, szerb, görög, román, olasz,

francia. Külföldön, idegen nyelven megjelent művek is szerepelnek a bibliográfiában, amennyiben magyar nyelvű részt is tartalmaznak.

A Petrik-bibliográfia alapköveteteinek leírásai az ún. „Porosz Instrukció” előírásai szerint készültek, vagyis a szerző nélküli nyomtatványoknál nem a cím névelő nélküli első szava lett a rendsző, hanem grammatikai elv alapján, többnyire az első alanyesetben álló főnév határozta meg a tétel helyét a könyvészet szerkezetében. A pótkötetek értelemszerűen szakítottak ezzel a ma már meglehetősen nehézkes megoldással és a szerző nélküli, illetve háromnál több szerző által írt művek esetében a címrendsző lett a tételek besorolásának alapja. A szerzői nevek formájánál helyenként eltértek a kötet szerkesztői a 7. kötetben alkalmazott megoldásoktól, időközben ugyanis napvilágot látott az *Új Magyar Irodalmi Lexikon* és a *Régi Magyarországi Szerzők* című adattár és e két munkában található formákat vették át. A leírásoknál egyébként megkísérelték valamennyi közreműködő nevét megadni. Amennyiben a szerző nevét csak monogram jelölte és sikerült feloldani a rövidítést, akkor szerzői név alatt, ha nem, akkor cím alatt található a tétel. A nyomdahely megadása nélküli kiadványokat általában sikerült lokalizálni. Az évszám közlését nem tartalmazó nyomtatványoknál, ha nem sikerült a megjelenési év pontos idejének kiderítése, akkor legalább az évtizedet közölték azzal a megjegyzéssel, hogy „körül”. Az elv egyébként az volt, hogy inkább kerüljön be a bibliográfiába 19. századi kiadvány, mintsem 18. századi kimaradjon. A hiányzó, de meghatározható nyomda neve szögletes zárójelben található. A nyomdászok neve általában rövid formában szerepel, kivétel az az eset, ha a genitívusban olvasható név a teljes forma megadását tette szükségessé. A kötetben hamis, illetve fiktív nyomdahelyű kiadványok is találhatók. Ezekben az esetekben is – ha sikerült a tényleges megjelenési adatokat tisztázni – szögletes zárójelben látszódnak a valós adatok.

A tételek betűrendben követik egymást. Használatát különféle utalók könnyítik meg: a leírásokban szereplő valamennyi név utalóként szerepel a szerzői névre, illetve a cím-

rendszoára; vannak a névalakok egységesítését szolgáló utalások; a szerzői monogramok a feloldott szerzői névre, illetve a címrendszoára utalnak, negyedik típusuk az anonim művek címéről utalóként a feloldott szerzői névhez vezetik a használót; következő utaló az anonim, kétnyelvű műveknél a mű második nyelvén közölt cím, végül a színlapok esetében az előadott mű címéről is készült utaló, nemcsak a szerzőről és a fordítóról. A leírások végén a leelőhelyet közlik a szerkesztők, csupán egy leelőhely olvasható, általában az, ahol a legkönnyebben hozzáférhető a nyomtatvány. A fennmaradt kiadványok nagyon nagy része egyébként egy, legfeljebb két példányban őrződött meg..

A Petrik-bibliográfiához készült pótkötetek rendszere szerint a páratlan számúak a szűkebben vett pótlások, a páros kötetszámúak viszont a mutatókötetek. V. Ecsedy Judit közlése szerint készül a 10. tomus, amely a korábbiakhoz hasonlóan a nyomda- és kiadástörténeti mutató lesz.

A Petrik-bibliográfia 1800-ig terjedő korszaka a most megjelent pótkötettel meghaladja a 30 000 nyomtatványt, vagyis az alapbibliográfia 11 630 tétele csaknem háromszorosára gyarapodott. Vagyis egyre inkább túlhaladottá válik az elsősorban antikváriumi árverési katalógusokban néha még ma is látható megjegyzés, miszerint „Petrik nem ismeri”. Az OSZK munkatársai erőfeszítéseinek köszönhetően a 18. századi nyomtatványokról való ismeretünk lassan-lassan eléri a bibliográfiai teljességet, vagyis a század nyelvi és területi hungarikumai regisztrálásának összessége eléri számítások és becslések szerint a 97-98 százalékot. Ez teszi majd lehetővé, hogy elkezdődjenek a századra vonatkozóan is az igényes, RMNY színvonalú bibliográfiai feltárás munkálatai. Hogy ez mikor történik meg, azt persze ma még nem lehet megjósolni, hiszen a Régi Magyarországi Nyomtatványok 17. századi ciklusából még nem jelent meg az 1671–1700 közötti három évtized anyaga. Nyilván előbb ennek kell befejeződnie, hogy a következő századra is jusson elegendő emberi és anyagi erőforrás.

POGÁNY GYÖRGY

Mizera Tamás, Nagy Andor, Verók Attila, A könyvkiadó egri Líceum, Történet és kiadványjegyzék I, 1755–1852, II, 1853–1949, Budapest, Eger, Kossuth Kiadó, Eszterházy Károly Egyetem, (Kulturális örökség), 2017, 493, 458 p.

Az a két kötet, amelyet most kezébe vehet az olvasó, az egri nyomdászat kevés híján 200 évét fogja át, Barkóczy Ferenc egri püspök 1755. évi nyomdaalapításától 1949-ig, az államosításig. Sokáig az alapítás éve is kérdéses volt, hiszen egyrészt voltak olyan nyomtatványok az 1730-as 1740-es évekből, amelyeket a témával foglalkozó korábbi szakírók – tévesen – egrinek tartottak, másrészt egy ideig a könyvészet nem ismert egyetlen kiadványt sem 1755-ből. Mostanra azonban nem kétséges, hogy a könyvnyomtatás Egerben 1755-ben megindult, és már az első évből két terjedelmesebb kiadványt ismerünk.

Az első kötet Monok István előszavával kezdődik, elhelyezve az egri katolikus nyomdát térben és időben. Majd Verók Attila tanulmánya az egri egyházi nyomdászat kétszáz évéről szól: *A Typographia Lycei Episcopalistól az Érseki Liceumi Nyomdáig (1755–1949)* címmel. Ezt követi Nagy Andor tanulmánya *A könyvkiadó egri Líceum tevékenysége a statisztikai adatok tükrében*, ugyanebben az időkörben. A harmadik tanulmány Mizera Tamástól *„Athéné szerény gyermekei” Tanítók emlékezete az egri Érseki Liceumi Nyomda kiadványainak tükrében, a kéziszajtó (1755–1852) időszakában*. Erről a korszakról szól az első kötet: magát a Kiadványjegyzéket megelőzi egy útmutató annak használatához és a rövidítések jegyzéke.

A püspöki, majd érseki nyomda történetéről voltak már előtanulmányok Antalóczy Lajostól, Bitskey Istvántól, Varga Lászlótól és Kiss Pétertől, a kiadványok jegyzékéhez pedig a forrás részben a retrospektív nemzeti bibliográfia, részben a 19. századi forrásközlés Szmda Viktortól, Iványi Sándor közleményei, és nem utolsósorban az egri egyházi címjegyzékekhez csatolt könyvkatalógusok. Ilyent 19-et ismernek a kötet összeállítói 1761 és 1813 között. De természetesen az egri nyomtatványok leg-